

บทที่ ๓

หลักอริยฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก

การศึกษาในบทนี้จะได้กล่าวถึงหลักอริยฐานบารมีพระเนมิราชชาดก ซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษาไว้ ๔ ประการ คือ (๑) ความหมายของคำว่าอริยฐานบารมี (๒) พระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญอริยฐานบารมีในเนมิราชชาดก (๓) เหตุการณ์การบำเพ็ญอริยฐานบารมีในเนมิราชชาดก (๔) ความสำคัญของอริยฐานบารมี (๕) สรุป ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของคำว่าอริยฐานบารมี

อริยฐานบารมี หมายถึง อริยฐานใจให้ชีวิตมีเป้าหมาย มุ่งมั่นเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ หรือเพื่อบรรลุผลในสิ่งที่พึงประสงค์ การอริยฐานที่จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์นั้น ต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามอยู่ร่ำไปไม่ทอดทิ้ง มีขันติ คือ ความอดทน มีสัจจะ คือ ความจริงใจ และรักษาความตั้งใจไว้อย่างมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว ผู้ที่ต้องการก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องอาศัยแรงอริยฐาน คือ กำหนดเป้าหมายไว้แล้วก้าวเดินไปอย่างมุ่งมั่น

ลักษณะแห่งการอริยฐานธรรมนั้น ต้องประกอบด้วยปัญญา สิ่งนั้นต้องเป็นจริงและมีความจริงใจซื่อตรงต่อสิ่งที่อริยฐาน สละได้แม้กระทั่งทรัพย์สิน คนรัก อวัยวะร่างกาย หรือแม้กระทั่งชีวิตที่จะทำให้เป้าหมายที่อริยฐานไว้เปลี่ยนไป ตลอดจนแสวงหาความสงบส่งเสริมให้จิตมีความมั่นคงต่อสิ่งที่อริยฐานสิ่งที่จะต้องอริยฐานไว้สูงสุด คือ อริยฐานให้สามารถดับทุกข์ได้ เป็นเป้าหมายสูงสุด พระพุทธเจ้าเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงปฏิบัติในอริยฐานบารมีอย่างแรงกล้า โดยมีพระโพธิญาณเป็นเป้าหมาย ๓ ขั้น ดังนี้

(๑) อริยฐานบารมี

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอริยฐานบารมีมาโดยลำดับ ทรงรักษาอริยฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน แม้จะสูญเสียคนรักและทรัพย์สินไปก็จะไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อริยฐานไว้

(๒) อริยฐานอุปบารมี

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอริยฐานบารมียิ่งขึ้นโดยลำดับ ทรงรักษาอริยฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย คือ ทรงรักษาอริยฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย แม้จะสูญเสียอวัยวะร่างกายไปก็จะไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อริยฐานไว้

(๓) อธิษฐานปรารถนามิ

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีอย่างสูงสุด ด้วยการรักษาอธิษฐานยิ่งกว่าชีวิต คือ ทรงรักษาอธิษฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิต แม้จะสูญเสียชีวิตก็จะไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อธิษฐานไว้ตามความหมายของคำว่าอธิษฐานบารมีที่ว่าความตั้งใจมั่นการตัดสินใจเด็ดเดี่ยววางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอนและดำเนินตามนั้นแน่วแน่, การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, การตั้งจิตปรารถนาซึ่งเป็นความหมายในแง่ที่เป็นบารมีดังนั้นการตั้งความปรารถนาหรือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์เพื่อต้องการเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เป็อนิยตโพธิสัตว์

๓.๑.๑ ความหมายของคำว่าอธิษฐานในทางพระพุทธศาสนา

อธิษฐานในทางพระพุทธศาสนา มีปรากฏดังนี้คำว่า “อธิษฐาน” มีรูปศัพท์ทางนิรุกติศาสตร์มาจากอิ + ฐาน + ยุ ซึ่งเป็นรูปกริยาปัจจุบันกาลคือ “อธิกฐนติ” คำว่า “การอธิษฐาน” เป็นคำนามมีความหมายทั่วไปว่า

- (๑) การยืนหยัดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 - (๒) การกำหนดความตั้งใจรวมทั้งความคิดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง
 - (๓) การตั้งใจปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ตนเองกำหนดอย่างมั่นคง
- นอกจากนี้ยังหมายถึง
- (๑) การตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว
 - (๒) การกำหนดใจตนเองให้มั่นคง
 - (๓) การให้ความเห็นชอบอย่างจริงใจ^{๔๓}

ก. คัมภีร์อภิธานปิปปิกา^{๔๔} ให้คำจำกัดความของ “อธิษฐาน” ไว้ ๓ ความหมายคือ

๑. อธิกฐิติ (ตั้งใจมั่น)
๒. อาธาร (ที่รองรับ)
๓. ฐาน (การยืน)

^{๔๓} บุญย์ นิลเกษ, ดร., เล่มที่ ๑๐ ตอนการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑-๒.

^{๔๔} พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์, อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์, สมเด็จพระสังฆราช, คัมภีร์อภิธานปิปปิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๐๕.

ข. กัมภีร์อภิธานวรรณนา แสดงศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์ของ “อริยฐาน” ไว้ ๗ ศัพท์คือ

๑. อชฌาสย (อริ+อา+สย+ณ) วัตถุประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย, อธิบาย

จิตตอชฌาคนตฺวาสยตีตฺตอชฌาสโย

อาการที่มาสู่จิตแล้วนอนเนื่องอยู่ชื่อว่าอชฌาสยะ

(อาเทศอริเป็นอชฌ, ลบณ, วุทธิเป็นเอ, อาเทศเอเป็นอ,ลบสระหน้า)

อารมณ์มณฺวาทิจกฺขสยตีปวตฺตตีตฺตอชฌาสโย

สภาพที่อาศัยอารมณ์เป็นไปชื่อว่าอชฌาสยะ

(อริ+อา+สย+ณ)

คุยหํทิสฺสุจิสฺสอชฌาสยอริปฺปาโยโกณชานาติ

ชาวโลกไม่รู้ถึงความคิดความชอบความเห็นจุดประสงค์ความมุ่งหมาย
ของท่าน

๒. อธิปฺปาย (อริ+ปย+ณ) วัตถุประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

จิตฺเตอริปยตีตฺตอริปฺปาโย

จุดประสงค์ที่ตั้งไว้ในจิตชื่อว่าอธิปายะ

(ช้อนป, ลบณ, วุทธิเป็นอา)

อณฺเฏฐาโฆวเสฏฺฐาตุมหากํอริปฺปาโยอณฺเฏฐาเทวตานํ อธิปฺปาโย

วาเสฏฺฐะความมุ่งหมายของพวกท่านเป็นอย่างหนึ่งความมุ่งหมายของ
พวกเทวดาก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง

๓. อาสย (อา+สย+ณ) วัตถุประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

อาคนตฺวาจิตตํสยตีตฺตอชฌาสโย

จุดประสงค์ที่จิตมาแล้วนอนเนื่องอยู่ชื่อว่าอาสยะ

กมฺมกาทฺวาสยตีจฺจตีตฺตอชฌาสโย

จุดประสงค์ที่ต้องการทำหน้าที่ชื่อว่าอาสยะ

(อา+สย+ณ, ลบณ, วุทธิเป็นเอ, อาเทศเอเป็นอ,ลบสระหน้า)

๔. อภิสนฺธิ (อภิ+ส+ณ) วัตถุประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

จิตฺเตอภิสนฺธยตีตฺตอภิสนฺธิ

คำอธิบายที่ตั้งไว้ในใจชื่อว่าอภิสนธิ

(อาเทศนิกหิตเป็นน, ลบสระหน้า)

อภิสนธิศัพท์เป็นปุงลิงค์และอิตถิลิงค์

ปริม่อภิสนธิจิตต่อปมาณ

จิตที่มุ่งหมายในเบื้องต้นไม่มีประมาณ

๕. กาว (ภูตศตายุ+ณ) จุดประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

จิตุเตภาวตีติภาโว

จุดประสงค์ที่มีอยู่ในใจชื่อว่าภาวะ

(ลบณ, วุทธิอุเป็นโอ, อาเทศโอเป็นอาว, ลบสระหน้า)

๖. อธิมุตติ (อธิ+มุจ โมจเน+ติ) จุดประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

อธิมุจันจิตุเตอธิฐานอธิมุตติ

ความประสงค์ในใจชื่อว่าอธิมุตติ (อาเทศอุเป็นตุ)

กตมาจสตุตานอธิมุตติ

ความประสงค์ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร

๗. ฉนุท (ฉนุทอชฌาสนเน+อ) จุดประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย

ฉนุทฉนุโท

ความมุ่งหมายชื่อว่าฉนุท

ฉนุโทติอชฌาสนโยธิปโปโยติจิตุ

บทว่าฉนุโทคือจุดประสงค์, บทว่าอธิปโปโยคือความคิด^{๔๕}

ค. ความหมายตามพจนานุกรม

๑. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมได้นิยามคำว่า “อธิฐาน” ไว้ว่า หมายถึงความตั้งใจมั่นการตัดสินใจเด็ดเดี่ยววางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอนและดำเนินตามนั้นแน่วแน่^{๔๖}

การอธิบายความหมายตามแนวนี้นี้ตรงตามจุดมุ่งหมายเดิมทางพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหนึ่งในทศบารมี

^{๔๕} พระมหาสมปองมูทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔๔.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๕.

๒. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้นิยามความหมายของ อธิษฐานว่าหมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ตั้งจิตปรารถนา, ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๔๗}

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่าอธิษฐานตามพจนานุกรมดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความหมายเบื้องต้นตรงกับความหมายตามหลักของพระพุทธศาสนาส่วนเบื้องปลายเป็นความหมายที่คนส่วนใหญ่เข้าใจกันจนทำให้สับสนความหมายดั้งเดิมและกลายเป็นความไม่รู้ไม่เข้าใจไปในที่สุด คือรู้จักความหมายของคำว่าอธิษฐานเพียงว่าการตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

ง. ความหมายของอธิษฐานธรรมในศัพท์ธรรมะ

คำว่า “อธิษฐาน” ตามความหมายในทางธรรมมุ่งไปที่การตั้งใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสำคัญมีทั้งส่วนที่เป็นหัวข้อธรรมและส่วนที่เป็นบารมีส่วนที่เป็นหลักธรรมท่านได้กล่าวถึง อธิษฐานธรรม^{๔๘} คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจมี ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาอธิษฐาน สัจจาธิษฐาน จาคาธิษฐานและอุปสมาธิษฐาน ส่วนที่เป็นบารมีคำว่าอธิษฐานรู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ข้อที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะทศชาติชาดกซึ่งถือเป็นชาดกที่คนไทยมีความคุ้นเคยพระชาติที่ปรากฏในทศชาติชาดกว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญอธิษฐานบารมีคือพระชาติที่เป็นพระเนมิราช^{๔๙}

๓.๑.๒ ความหมายของคำว่าบารมีในทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “บารมี” เป็นอีกคำหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปในปัจจุบันเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนแม้จะมีงานวิจัยที่อธิบายความหมายของคำนี้อยู่เป็นจำนวนมากก็ตามทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ที่ศึกษางานวิจัยเหล่านั้นยังมีอยู่ในวงจำกัดเพียงแค่นักศึกษาด้านพระพุทธศาสนา และผู้ที่สนใจพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงเท่านั้น ไม่ได้แพร่หลายไปในวงกว้างฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงคำว่าบารมีหรือผู้มีบารมีจึงทำให้ผู้ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงเข้าใจว่าหมายถึงผู้มีอิทธิพล

คำว่าบารมีตามความหมายทางพระพุทธศาสนาได้มีนักวิชาการและนักศึกษาด้านพระพุทธศาสนาศึกษาค้นคว้าและวิจัยไว้หลายเรื่องผู้วิจัยสรุปตามนัยต่างๆ ได้ดังนี้

^{๔๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๒๔.

^{๔๘}ดูรายละเอียดในที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๕๐.

^{๔๙}จุ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๒๑/๒๕๖.

จ. ความหมายตามรูปศัพท์

มติที่ ๑

นักวิชาการพวกหนึ่งเห็นว่าคำว่า “บารมี” น่าจะมาจากศัพท์เดิมว่า ปรมลงณปัจฉัยใน
ราคาติตัทธิตได้ศัพท์ว่าปารมแล้วลงอิตถิลิงค์อีกทีเป็นปารมี^{๕๐}

ในคัมภีร์สัตตทณิปปกรณ์ชาตุมาลาได้วิเคราะห์ศัพท์บารมีอันมีรากศัพท์มาจาก ปรม
ปรากฏอยู่ในอรรถกถาแห่งจริยาปิฎกซึ่งรจนาโดยพระธรรมปาละท่านได้วิเคราะห์ไว้ ๘ นัยดังนี้

๑. ศัพท์ว่า “ปรม” แปลว่าผู้เป็นเลิศบารมีหมายถึงภาวะหรือการกระทำของท่านผู้เป็น
เลิศนั้นดังคำอธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายเชื่อว่าผู้เลิศเพราะสูงกว่าสัตว์ด้วยการประกอบคุณวิเศษมีทาน
และศีลเป็นต้นพระมหาสัตว์ทั้งหลายได้แก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายภาวะหรือการกระทำของพระ
โพธิสัตว์เหล่านั้นมีการทำความดีมีทานเป็นต้นเรียกว่า “บารมี”

๒. ศัพท์ว่า “ปรม” แปลว่าให้เต็มให้บริบูรณ์แปลมาจากรูปกริยาที่เป็นเหตุกัตตุ วาจากว่า
ปุเรติพระมหาสัตว์คือผู้ทำให้เต็ม (ปุโรโก) หรืออาจแผลงรูปเป็นผู้รักษา (पालโก) ดังคำอธิบายว่า
บุคคลใดยอมให้เต็มเหตุนี้บุคคลนั้นชื่อว่าผู้ให้เต็มบุคคลผู้รักษาและผู้ให้เต็มซึ่งคุณทั้งหลายมีทาน
เป็นต้นคือพระโพธิสัตว์บุคคลนั้นชื่อว่า “ปรมะ” กิริยานี้ของพระปรมะก็ดีภาวะหรือกรรมของ
พระปรมะนั้นชื่อว่า “บารมี” ได้แก่การทำความดีมีทานเป็นต้น

๓. ศัพท์ว่า “ปรม” มาจากปรมวติมวติแปลตามศัพท์ว่าย่อมผูกยอมพันมีความหมาย
เช่นเดียวกับคำว่าพนุติพระมหาสัตว์ชื่อว่าปรมะคือบุคคลผู้ผูกสัตว์ที่สูงกว่าไว้ในตนโดยการ
ประกอบเข้ากับคุณสมบัติพิเศษและบารมีคือภาวะหรือการกระทำของพระมหาสัตว์นั้นดังคำอธิบาย
ว่า บุคคลใดยอมผูกคือยอมพันซึ่งสัตว์ที่สูงกว่าไว้ในตนเพราะการประกอบด้วยคุณวิเศษบุคคลนั้น
ชื่อว่าปรมะ

๔. ศัพท์ว่า “ปรม” มาจากปรมชฺชติปรีมีความหมายเช่นเดียวกันกับคำว่าอชิตร์ แปลว่า
อย่างยิ่งมชฺชติ แปลว่า สะอาดความหมายใกล้เคียงกับคำว่าสุชฺชติ แปลว่า ชำระให้บริสุทธิ์พระมหา
สัตว์ชื่อว่า ปรมะ คือ บุคคลผู้สะอาดหรือชำระตนให้บริสุทธิ์อย่างยิ่งจากมลทินคือกิเลสภาวะหรือ
การกระทำของพระองค์เรียกว่าบารมีดังคำอธิบายว่า อนึ่งบุคคลใดยอมผูกคือยอมชำระตนให้
บริสุทธิ์อย่างยิ่งจากมลทินคือความเศร้าหมองบุคคลนั้นชื่อว่า ปรมะ

๕. ศัพท์ว่า “ปรม” มาจากปรมยติปรีคำนี้มีคำไขว่แสกฐ คือ อย่างดียิ่ง, ประเสริฐ มยติ
แปลว่าบรรลู่, ถึงความหมายเช่นเดียวกับคจฺจนติแปลว่าไป, ถึงฉะนั้น พระมหาสัตว์ชื่อว่าปรมะ คือ

^{๕๐} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๕.

บุคคลผู้บรรลุนั้น คือ ถึงอย่างดียิ่งในธรรมอันวิเศษ คือ พระนิพพานภาวะหรือการกระทำของพระองค์ นั้นเรียกว่า “บารมี” ดังคำอธิบายว่า อนึ่งบุคคลใดยอมบรรลุนั้นคือยอมถึงพระนิพพานอันประเสริฐ อย่างดียิ่งบุคคลนั้นชื่อว่าปรมะ

๖. ศัพท์ว่า “ปรมะ” มาจากปรินาติปริ ในที่นี้เป็นคำนามตรงกับคำว่าโลกมุณาคี ความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ปริจินุติ แปลว่า ตัดโดยรอบพระมหาสัตว์ชื่อว่า ปรมะ หมายถึง บุคคลผู้ตัดโลกอื่นดุจโลกนี้ด้วยความรู้อันพิเศษอันมีประมาณยิ่งภาวะหรือการกระทำของพระ มหาสัตว์ชื่อว่า “บารมี” ดังคำอธิบายว่า อนึ่งบุคคลใดยอมขจัดคือยอมตัดโลกอื่นดุจโลกนี้ด้วย ความรู้วิเศษอันเป็นประมาณบุคคลนั้นชื่อว่าปรมะ

๗. ศัพท์ว่า “ปรมะ” มาจากปรมิโนติปริตรงกับคำว่าอติวิแปลว่าอย่างดียิ่งมิโนติตรงกับ คำว่าปุกิขิตแปลว่าไต่ลงไป, สอดเข้าพระมหาสัตว์ทรงนามว่าปรมะเพราะเป็นผู้ไต่กองคุณสมบัติมี ศีลเป็นต้นในสันดานของตนภาวะหรือการกระทำของพระองค์นั้นชื่อว่า “บารมี” ดังคำอธิบายว่า อนึ่งบุคคลใดยอมไต่เข้าคือยอมสอดเข้าซึ่งกองคุณมีศีลเป็นต้นในสันดานของตนเป็นอย่างดี บุคคลนั้นชื่อว่าปรมะ

๘. ศัพท์ว่า “ปรมะ” มาจากปรมิโนติปริ หมายถึง อนุตถกิริเลสโจรคณฺหมุแห่งโจร คือ กิเลสเป็นผู้กระทำความไม่เป็นประโยชน์และอญฺญูปฺปฏิปกุสสภาพตรงข้ามอื่น ๆ มินาติในที่นี้ ความหมายตรงกับคำว่าหิตแปลว่าทำลายพระมหาสัตว์ชื่อว่า ปรมะ เพราะเป็นผู้ทำลายซึ่งกองโจร คือ กิเลสอันไม่เป็นประโยชน์หรือสิ่งอื่นซึ่งตรงข้ามจากกายที่แท้ของตนหรือธรรมกายภาวะหรือ การกระทำของพระมหาสัตว์พระองค์นั้นชื่อว่า “บารมี” ดังคำอธิบายว่า อนึ่งบุคคลใดยอมกำจัด คือ ย่อมทำลายซึ่งกองโจรคือกิเลสอันกระทำซึ่งความไม่เป็นประโยชน์หรือเป็นสิ่งตรงข้ามอื่นจากกาย ที่แท้จริงของตนอย่างดียิ่งผู้นั้น คือ พระมหาสัตว์ผู้ปรมะกิริยาของพระปรมะภาวะหรือการกระทำ ของท่านผู้ปรมะนั้นชื่อว่า “บารมี” กิริยามีการให้ท่านเป็นต้น^{๕๐}

มติที่ ๒

นักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่งมีมติตรงกันว่าคำ “บารมี” ประกอบรูปศัพท์จากปาริกับอิธาตุใน ความ “ไป, ถึง” มีรูปเป็นทุตยวิภคิตแปลว่าสู่ฝั่ง (อื่น) การที่ปาริและอิประกอบรูปเข้าด้วยกันเป็น บารมีได้อย่างไรนั้นนักวิชาการไม่ได้อธิบายให้ชัดเจนแต่เป็นไปได้อาจมีการลงกฎปิัจัยในนามกิตก์ และถ้าเดิมตาปิัจัยในภาวตทิตก์มีรูปเป็นปาริมิตาทั้งสองคำมีความหมายว่าคุณสมบัติซึ่งนำไปสู่ฝั่ง

^{๕๐} สัททนีติปกรณ์ธาตุมาลา, ฉบับภูมิพโลเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๔๘๗.

อื่น (พระนิพพาน)การวิเคราะห์การประกอบรูปศัพท์ตามแบบนี้ในฝ่ายเถรวาทมีปรากฏในฎีกาของ พระคัมภีร์จีนาลังการว่า “คำว่า ปารมียวิเคราะห์ได้ว่าคุณชาติทั้งหลายเหล่าใดย่อมไปถึงซึ่งฝั่ง คือ พระนิพพานได้แก่ยังพระนิพพานให้เป็นไปหรือให้สำเร็จคุณชาติทั้งหลายเหล่านั้นย่อมชื่อว่า ปารมีย ฉะนั้น บัณฑิตย่อมเรียกธรรมทั้งหลายมีเจตนาในการให้ท่านเป็นต้นว่าบารมีหรือปารมิตาเพราะเป็นธรรมซึ่งยังพระนิพพานให้สำเร็จได้”^{๕๒}

มติที่ ๓

น.อ. แยม ประพัฒน์ทอง ได้วิเคราะห์ศัพท์ “ปารมีย” ต่างจากผู้อื่นทั้งหมดท่านวิเคราะห์ว่า “บารมี” ประกอบศัพท์โดยมีปานิบาตแปลว่าก่อน (ใช้คำพ้องก็มีเช่น ปาเอว, ปาเควประกอบโต เป็นปาโตนำหน้าธาตุก็มีเช่นปาจินทิสเป็นแดนก่อนแห่งดวงอาทิตย์) เป็นบทหน้าของรมาตุซึ่งแปลว่า ยินดีแล้วประกอบอิจจยอีกทีหนึ่งแปลรวมว่าคุณสมบัติที่พึงยินดีก่อนกล่าวคือ พึงยินดีในการบำเพ็ญบารมีก่อนแล้วจึงบรรลุพระโพธิญาณดังนี้ “คุณสมบัติเหล่าใดอันบุคคลพึงยินดีก่อนคือ เริ่มต้นเหตุ นั้นคุณสมบัติเหล่านั้นชื่อว่าปารมียเพราะธรรมมีท่านเจตนาเป็นต้นเหล่านั้นอันบุคคลปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าพึงยินดีคือริเริ่มปฏิบัติก่อนเพื่อยังพระนิพพานให้สำเร็จ”^{๕๓}

ฉ. ความหมายตามพจนานุกรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้นิยามความหมายของบารมีไว้ว่าความดีที่ควรบำเพ็ญมี ๑๐ อย่าง คือ ทานศีลเนกขัมมะ (การออกจากกาม คือ บวช) ปัญญาวิริยะ จันทิสังจะ อธิฐานเมตตาอุเบกขาเรียกว่า ทศบารมี, คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมา, คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เช่นว่าชมพระบารมีพระบารมีปกเกล้า ๆ พ่ายแพ้แก่บารมี^{๕๔}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรมได้นิยามความหมายของทศบารมีไว้ว่าปฏิบัติอันยอดเยี่ยมคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุดเช่นความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นมหาสาวก เป็นต้น^{๕๕}

ช. ความหมายในพระไตรปิฎก

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีทรงสรุปไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาทว่าจากข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคำว่า “บารมี” ใช้ใน

^{๕๒} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี, *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท*, หน้า ๑๕.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

^{๕๔} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๕๒*, หน้า ๘๐๕.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๒๓๕.

ความหมายคล้ายคลึงกันคือหมายถึงความเป็นเลิศแสดงว่าคำนี้มีการประกอบรูปศัพท์มาจากคำว่า “ปรม” แต่ความหมายที่ว่าเป็นเลิศนั้นได้ใช้แตกต่างกันในพระสูตรต่างๆข้างต้นเป็น ๓ แบบคือ

๑. ตามความหมายดั้งเดิมที่สุดบารมีหมายถึงความเป็นเลิศในอะไรก็ได้และเป็นคุณสมบัติของผู้ใดก็ได้ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นความเป็นเลิศในทางพระพุทธศาสนา

๒. ต่อมาคำว่าบารมีได้ใช้มากขึ้นในพระพุทธศาสนาแต่มีความหมายเพียงความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมขั้นตอนหนึ่ง

๓. ในที่สุดความหมายของคำว่าบารมีได้ขยายเจาะจงจำเพาะถึงความเป็นเลิศที่สุดในการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา คือ การดับสิ้นแห่งอาสวกิเลสตั้งสำนวนที่ใช้ คือ อภิญญา โวธานปารมิปุตตา^{๕๖}

พระมหาบุญทันอานนโท (พาหา) ได้สรุปคำว่า บารมีตามความหมายในพระไตรปิฎกไว้ว่า คำว่า “บารมี” ในพระไตรปิฎกพอสรุปได้ดังนี้

๑. คำว่าบารมีช่วงแรกจะหมายถึง “ความเป็นเลิศ” ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นคุณสมบัติของใครหรือลัทธิใดก็ได้ไม่ได้เจาะจงว่าจะต้องเป็นพระพุทธศาสนาเท่านั้น

๒. คำว่าบารมีในช่วงถัดมายังคงความหมายเดิมแต่จะเน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาและจะถึงความเป็นเลิศในระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น

๓. คำว่าบารมีจะมีความหมายเฉพาะในพระพุทธศาสนาเท่านั้นและเป็นที่สุดในการปฏิบัติธรรมนั้นคือการดับกิเลสตัดหาอาสวะทั้งปวงจนหมดสิ้น

๔. คำว่าบารมีได้เปลี่ยนมาเป็นหลักธรรม๑๐ประการในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุพระโพธิญาณ^{๕๗}

๕. ความหมายในอรรถกถา

ในอรรถกถาจริยาปิฎกพระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงเรื่อง บารมี ไว้อย่างละเอียดโดยตั้งเป็นปัญหาดังนี้

บารมีนั้น คืออะไรบารมีเพราะอรรถว่าอะไรบารมีมีกี่อย่างลำดับของบารมีเป็นอย่างไรอะไรเป็นลักษณะรสปัจจุภูฐานและปทัฐานอะไรเป็นปัจจัยอะไรเป็นความเศร้าหมองอะไรเป็น

^{๕๖} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, หน้า ๓๒.

^{๕๗} พระมหาบุญทันอานนโท (พาหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เวสสันดรชาดก : ศึกษาเฉพาะทานบารมี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕.

ความผ่องแผ้วอะไรเป็นปฏิกิริยาอะไรเป็นข้อปฏิบัติอะไรเป็นการจำแนกอะไรเป็นการสงเคราะห์อะไรเป็นอุบายให้สำเร็จให้สำเร็จโดยกาลไหนอะไรเป็นอานิสงส์และอะไรเป็นผลของบารมีเหล่านั้น^{๔๘} ในปัจจุบันคนส่วนใหญ่เข้าใจความหมายของคำว่า “บารมี” ในแง่ที่หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่การเป็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์แต่บางคนก็เข้าใจในความหมายที่เพี้ยนไปว่าหมายถึงอิทธิพลเช่นถ้ากล่าวถึงผู้มีบารมีก็จะนึกถึงผู้มีบิรารห้อมล้อมมีอิทธิพลที่จะกำหนดสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการของตนได้

สรุปได้ว่า ความหมายของคำว่าบารมี หมายถึง การสะสมบุญเพื่อบรรลุนิพพานขั้นสูง ในที่นี้เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระเจ้าเนมิราชโพธิสัตว์ เพื่อปรารถนาเป็นพระเจ้าในกาลต่อไป ดังนั้น คำว่าบารมีจึงมีผู้ให้ความหมายที่หลากหลายแต่ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อบรรลุนิพพาน คำว่า “อริยฐาน” ตามความหมายในทางธรรมมุ่งไปที่การตั้งใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสำคัญ มีทั้งส่วนที่เป็นหัวข้อธรรม และส่วนที่เป็นบารมี ส่วนที่เป็นหลักธรรมท่านได้กล่าวถึงอริยฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มี ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาฐาน สัจจาฐาน จาคาฐาน และอุปสมาธิฐานส่วนที่เป็นบารมี คำว่าอริยฐานรู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ข้อ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะทศชาติชาดก ซึ่งถือเป็นชาดกที่คนไทยมีความคุ้นเคยพระชาติที่ปรากฏในทศชาติชาดกว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญอริยฐานบารมีคือพระชาติที่เป็นพระเนมิราช อีกความหมายหนึ่งของคำว่าอริยฐานที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก คือ การใช้อำนาจจิตเพื่อให้เกิดสิ่งที่ตนปรารถนาขึ้นมาหรือเรียกว่าการแสดงฤทธิ์ ความหมายในลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ในอิทธิกถา มีการกล่าวถึงเรื่องฤทธิ์ไว้ ๑๐ อย่าง คือ ๑. ฤทธิ์ที่อริยฐาน ๒. ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ ๓. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ ๔. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ ๕. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ ๖. ฤทธิ์ของพระอริยะ ๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม ๘. ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ ๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา ๑๐. ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสถานะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ เป็นปัจจัยฤทธิ์ที่อริยฐาน คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้แสดงให้ปรากฏก็ได้ แสดงให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น ดำลงในแผ่นดินเหมือนดำลงใต้น้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบลำดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนั้นก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

^{๔๘}ดูรายละเอียดในขุ.จรียา.อ. (ไทย) ๘/๓/๕๗๐.

๓.๒ พระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก

พระโพธิสัตว์คือท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า^{๕๕}ซึ่งมีความแตกต่างจากพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์กล่าวคือแม้จะมีความสามารถมากเพียงใดกล้าที่จะสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้แต่ต้องทำความดีด้วยปณิธานคือต้องตั้งใจต้องมุ่งมั่นอธิษฐานไว้ว่าจะทำความดีนั้นๆ ส่วนพระอรหันต์และพระพุทธเจ้าท่านทำความดีโดยอัตโนมัติเพราะเป็นธรรมชาติของท่านเองที่จะทำอย่างนั้นพระอรหันต์และพระพุทธเจ้าเก่งกว่าพระโพธิสัตว์ตรงนี้ คือ ไม่ต้องตั้งจุดหมายไม่ต้องระดมพลังจิตใจที่จะทำแต่ท่านทำความดีโดยเป็นธรรมชาติของท่านเองเป็นอัตโนมัติเพราะไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก๒คั้งนั้นการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตให้ได้นั้นจำเป็นต้องอาศัยการอธิษฐานจึงจะมีกำลังใจในการบำเพ็ญบารมีแต่ละข้อโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้นต้องเริ่มต้นด้วยการตั้งจิตปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อชนสัตว์โลกให้ข้ามพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดก่อนแต่มิได้หมายความว่าผู้ที่ตั้งความปรารถนาเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะได้เป็นพระโพธิสัตว์ที่แน่นอนหรือเป็นพระพุทธเจ้าได้ทุกคน

เนื่องด้วยระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีนั้นยาวนานหลายอสงไขยผู้ที่ตั้งความปรารถนาจะต้องมีกำลังใจและความอดทนอย่างสูงเนื่องจากเส้นทางแห่งการสั่งสมบารมีนั้นมิได้โรยด้วยกลีบกุหลาบเสมอไปต้องพบกับปัญหาและอุปสรรคนานัปการบางครั้งก็ต้องแลกด้วยชีวิตถ้ากำลังใจไม่เข้มแข็งพอก็ทำให้ต้องเลิกล้มความตั้งใจลดระดับของการตั้งความปรารถนาลงมาเป็นพระอรหันตสาวก พระพุทธโฆสะ พระอรรคถาจารย์ชาวชมพูทวีปผู้มีชีวิตอยู่ราว พ.ศ. ๕๐๐ – ๑๐๐๐ ได้แบ่งพระโพธิสัตว์ออกเป็น ๒ ประเภทคือพระนิยตโพธิสัตว์และพระอนิยตโพธิสัตว์^{๖๐}

^{๕๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๐๕.

^{๖๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาขาลัทธิ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๖.

ในชาดกมีเรื่องที่เป็นอธิษฐานบารมีได้แก่ณพพานชาดก^{๖๐} กุกกุรชาดก^{๖๑} ทุมเมธชาดก^{๖๒} มันทาตุชาดก^{๖๓} มาตังคชาดก^{๖๔} และเนมิราชชาดก^{๖๕} ซึ่งมีปรากฏในนิบาตชาดกในแต่ละเรื่องมีความสอดคล้องต่อไปนี้

เนมิราชชาดก^{๖๖}

ในอดีตกาลพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิแห่งเมืองมิลิตาทรยินดีในการบริจาคทานรักษาสีลอุโบสถตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์พระองค์ทรงปราบอริราชศัตรูของแคว้นแล้วทรงบริจาคทานแก่ประชาชนทั้งปวงโปรดให้สร้างโรงงาน ๕ แห่งคือที่ประดูพระนคร ๔ แห่งท่ามกลางพระนคร ๑ แห่งพระราชทานทรัพย์ที่โรงงานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทรงบริจาคทรัพย์วันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทุก ๆ วันทรงเบญจศีลเป็นนิจทรงสมาทานอุโบสถทุกปีภัชณะที่พระองค์ทรงบริจาคทานอยู่นั้นก็ทรงเกิดความสงสัยขึ้นว่าระหว่างทานกับการประพาศิพรหมจรรย์อย่างไหนจะมีผลมากท้าวสักกะทรงทราบพระดำริของพระเจ้าเนมิแล้วจึงปรากฏพระองค์เพื่อกำจัดความสงสัยนั้นเมื่อพระเจ้าเนมิทรงเห็นแล้วก็มีพระโสมนัสชอุทิศได้ตรัสถามและทรงทราบว่าป็นท้าวสักกะจึงตรัสตามปัญหาที่พระองค์ทรงสงสัยท้าวสักกะตรัสพยากรณ์ปัญหาของพระราชาและได้ทรงสรุปในตอนท้ายว่าการประพาศิพรหมจรรย์มีผลมากกว่าทานร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่าหมื่นเท่าที่เห็นเหตุการณ์นั้นต่างพากันร่ำเรงยินดี

ลำดับต่อมาพระราชาได้ประทับนั่งรทพิพโยโดยมีมัตติเทพบุตรเป็นเทพสารธินำเสด็จพระราชทอดพระเนตรคนที่ทำบาปกับคนที่ทำบุญไว้เมื่อครั้งอยู่ในโลกมนุษย์โดยพระองค์ทรงเลือกการทอดพระเนตรคนที่ทำบาปก่อนพระองค์ทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกถูกทรมานด้วยประการต่าง ๆ มากมายเช่นถูกฝูงสุนัขฝูงแร้งฝูงกาปากเหล็กที่นำกลั้วรุมกัดจิกกินมีร่างกายถูกโขนเดินเหยียบแผ่นดินเหล็กที่ถูกโขนถูกนายนิรยบาลทั้งหลายโบยตีด้วยกระบองเหล็กอันร้อนดกหลุมถ่านเพลิงถูกไฟไหม้ทั่วร่างกายร้องครวญครางอยู่ถูกนายนิรยบาลตัดคอผูกคอผูกคอตายโยนลงไปในน้ำร้อน เป็นต้น พระองค์ทรงเกิดความกลัวจึงตรัสถามถึงกรรมที่สัตว์นรกเหล่านั้นทำไว้เมื่อครั้งยัง

^{๖๐}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๐/๘-๙.

^{๖๑}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๒/๑๐.

^{๖๒}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๓/๑๒๒/๕๐.

^{๖๓}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๒-๒๔/๑๒๔-๑๒๕.

^{๖๔}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๓/๑-๒๓/๔๖๕-๔๗๓.

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน พ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๒๑-๕๘๕/๒๔๖-๒๗๓.

^{๖๖}พ.ช.อ. (ไทย) ๔/๒/๒๓๕-๓๐๒.

เป็นมนุษย์มาตลีเทพสารดีก็ทูลตอบทุกปัญหาที่พระราชดำริถามซึ่งว่าโดยสรุปแล้วที่สัตว์นรกเหล่านั้นต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในนรกก็เพราะกรรมที่ตนได้ทำผิดศีล ๕ และประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐

หลังจากพระเจ้าเนมิทอดพระเนตรสัตว์นรกแล้วมาตลีเทพบุตรก็ทูลเชิญเสด็จขึ้นไปในสำนักของท้าวสักกเทวราชระหว่างทางพระเจ้าเนมิทอดพระเนตรเห็นเหล่าเทพบุตรเทพธิดาผู้ประดับประดาด้วยอาภรณ์ทิพย์ต่างๆสถิตอยู่ในวิมานของตนๆมีอาณูภาพและทิพยสมบัติแตกต่างกันตามบุญกรรมที่ได้กระทำไว้จึงถามมาตลีเทพสารดีถึงกรรมอันเทพบุตรและเทพธิดาผู้มีอาณูภาพมากเหล่านั้นกระทำไว้มากตลีเทพสารดีก็ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำบุญไว้ตามที่ทราบแต่พระเจ้าเนมิซึ่งกรรมที่เทพบุตรและเทพธิดาเหล่านั้นกระทำไว้ก็ได้แก่การกระทำตามหลักบุญกิริยาวัตถุและกุศลกรรมบถมีการให้ทานรักษาศีลเป็นต้นจากนั้นมาตลีเทพสารดีก็ทูลเชิญพระราชเสด็จเข้าไปในประจิวรกุฎซึ่งเป็นสถานที่เสด็จเข้าออกของท้าวสักกเทวราชและได้เข้าไปสู่เทวสภาที่มีชื่อว่าสุทธมาอันเป็นที่ประชุมของเทพชั้นดาวดึงส์ทั้งมวลซึ่งมีท้าวสักกเป็นประธานเทพเจ้าทั้งหลายเห็นพระเจ้าเนมิเสด็จมาถึงต่างพากันยินดีต้อนรับทูลเชิญให้ประทับนั่งใกล้กับท้าวสักกเทวราชท้าวสักกเทวราชก็ทรงยินดีต้อนรับพระองค์และทรงเชื้อเชิญด้วยทิพยกามารมณ์และทิพยาสน์แต่พระองค์ทรงปฏิเสธ

พระเจ้าเนมิโพธิสัตว์ประทับอยู่ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาเป็นเวลา ๘ วันของโลกมนุษย์เมื่อจะตรัสยกย่องคุณของมาตลีเทพสารดีที่ได้แสดงสถานที่อยู่ของทวยเทพผู้มีกรรมดีและสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกผู้มีกรรมชั่วว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พระองค์จากนั้นจึงทูลลาท้าวสักกและเหล่าเทพกลับมายังโลกมนุษย์โดยมาตลีเทพสารดีนำเสด็จกลับไปในกรุงมิถิลาตามพระบัญชาของท้าวสักก หลังจากพระเจ้าเนมิเสด็จกลับมาสู่มนุษยโลกพระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรมทรงสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้รักษาศีลประพฤติธรรมเมื่อพระเกศาหางอกแล้วก็ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสส่วนพระองค์เองเสด็จออกผนวชตามประเพณีแห่งพระวงศ์ของพระองค์เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฉันทะไม่เสื่อมสิ้นอายุแล้วก็ไปบังเกิดในพรหมโลก

เนมิราชชาดกเป็นหนึ่งในทศชาดกเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนว่าพระชาตินี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอุชิฐานบารมีแต่เมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องโดยละเอียดแล้วกลับพบว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีและศีลบารมีเป็นเรื่องหลักส่วนที่บ่งถึงความเป็นอุชิฐานบารมีอย่าง

ชัดเจนแทบไม่มีเลยเรื่องนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการบำเพ็ญอุชิฐานบารมีของพระเจ้าเนมิคือการที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจาคและรักษาศีลนั่นเอง^{๖๔}

อีกนัยหนึ่ง คือ พระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญอุชิฐานบารมีในเนมิราชชาดก ย่อมต้องมีการนำเอาหลักธรรมได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปปริสัทธิธรรม ๗ ทศพิชราชธรรม ๑๐ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และอุชิฐานธรรม ๔ ที่จะไปสนับสนุนอุชิฐานธรรมบารมีในชาดก นอกจากนี้ยังต้องมีจริยธรรม ดังมีคำอธิบายรายละเอียดต่อไปนี้ คือ จริยธรรม ๑๐ ประการ ของพระโพธิสัตว์

๑. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า ร่างกายจะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ (มีความเจ็บไข้หรือโรคภัยเป็นธรรมดา)

๒. พระโพธิสัตว์ครองชีพ โดยไม่ปรารถนาว่า จะไม่มีภยันตราย (มีอันตรายเป็นธรรมดา)

๓. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า จะไม่มีอุปสรรคในการชำระจิตให้บริสุทธิ์ (ย่อมมีอุปสรรคเป็นธรรมดา)

๔. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า จะไม่มีมารขัดขวางการปฏิบัติภารกิจ (จะต้องมีมารขัดขวางการปฏิบัติโพธิจิตเป็นธรรมดา)

๕. พระโพธิสัตว์คิดว่าจะทำงานให้นานที่สุด โดยไม่ปรารถนาจะให้สำเร็จผลเร็ว (ปล่อยวางเรื่องกาลเวลา ทำงานเพื่องาน)

๖. พระโพธิสัตว์คบเพื่อน โดยไม่ปรารถนาจะได้ผลประโยชน์จากเพื่อน (รักผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ)

๗. พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาเลยว่า จะให้คนอื่นต้องตามใจตนเองเสมอไปทุกอย่าง (ไม่มีความเห็นแก่ตัว)

๘. พระโพธิสัตว์ทำความดีแก่คนอื่น ไม่ปรารถนาสิ่งตอบแทน (ต้องการให้ผู้อื่นพ้นทุกข์)

๙. พระโพธิสัตว์เห็นลากแล้วไม่ปรารถนาจะมีหุ้นส่วนด้วย (ไม่ปรารถนาในลาภและสรรเสริญ)

๑๐. พระโพธิสัตว์เมื่อถูกใส่ร้ายป้ายสี ดิเดียน นินทาแล้ว ไม่ปรารถนาจะได้โต้ตอบหรือฟ้องร้อง (การใส่ร้ายป้ายสี ดิเดียน นินทา เป็นธรรมดาของโลก)

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๒-๒๔/๑๒๔-๑๒๕.

ขอให้อภิปรายทบทวนดูให้ดี จริยธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ เรียกว่า มหาอุปสรรค หรือเครื่องกีดขวางโพธิจิต คือ ผู้ปฏิบัติทั้งหลายหนีไม่พ้นสิ่งแวดล้อมที่ขัดขวางอย่างแน่นอน หากไม่รู้เท่าทัน หรือเตรียมพร้อมไว้มาก่อน ผู้ปฏิบัติธรรมจะท้อถอย หรือสูญเสียโอกาสไป

๓.๓ เหตุการณ์การบำเพ็ญอธิฐานบารมีในเนมิราชชาดก

เนมิราชชาดกเป็นหนึ่งในทศชาดกเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนว่าพระชาตินี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอธิฐานบารมีอธิฐานบารมี หมายถึง อธิฐานใจให้ชีวิตมีเป้าหมาย มุ่งมั่นเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ หรือเพื่อบรรลุผลในสิ่งที่พึงประสงค์ การอธิฐานที่จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์นั้นต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามอยู่รำไปไม่ท้อถอย มีขันติ คือ ความอดทน มีสัจจะ คือ ความจริงใจ และรักษาความตั้งใจไว้อย่างมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว ผู้ที่ต้องการก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องอาศัยแรงอธิฐาน คือ กำหนดเป้าหมายไว้แล้วก้าวเดินไปอย่างมุ่งมั่น แต่เมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องในเนมิราชชาดกโดยละเอียดแล้วกลับพบว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีและศีลบารมีเป็นเรื่องหลักส่วนที่บ่งถึงความเป็นอธิฐานบารมีอย่างชัดเจนแทบไม่มีเลย เรื่องการบำเพ็ญอธิฐานบารมีของพระเจ้าเนมิราชคือการที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจจาคและรักษาศีลนั่นเอง

๓.๓.๑ ความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทาน ศีลของพระเจ้าเนมิราชในเนมิราชชาดก

พระเนมิ कुमार นั้นเป็นผู้ทรงยินดีในการบำเพ็ญรักษาศีลและอุโบสถกรรม จำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์ ลำดับนั้นพระราชผู้พระชนกของเนมิราช कुमार นั้นทอดพระเนตรเห็นเส้นพระศกบนพระเศียรหงอก ก็พระราชทานบ้านส่วยแก่เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสทรงผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนั่นเองเป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้าโดยนัยหนหลังนั้นแลฝ่ายพระเจ้าเนมิราชโปรดให้สร้างโรงงาน ๕ แห่ง คือ ที่ประตูพระนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง ยังมหาทานให้เป็นไปด้วยความเป็นผู้มีพระอหิยาศัยในทาน พระราชทานทรัพย์ที่โรงงานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทรงบริจจาคทรัพย์วันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทุกๆ วัน ทรงเบญจศีลเป็นนิจ ทรงสมาทานอุโบสถทุกวันปักษ์ ทรงชักชวนมหาชนในการบำเพ็ญบุญมิให้ทานเป็นต้น ทรงแสดงธรรมสอนให้ทราบทางสวรรค์ ลูกตามประชุมชนให้กลัวนรก ประชุมชนตั้งอยู่ในพระโอวาทของพระองค์บำเพ็ญบุญมิให้ทานเป็นต้นจตุตจากอภัพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก เทวโลกเต็ม นรกเป็นคู่ว่างเปล่า กาลนั้นหมู่เทวดาในดาวดึงส์พิภพ ประชุมกัน ณ เทวสถานชื่อ สุธรรมา กล่าวสรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ว่า โอ พระเจ้าเนมิราช เป็นพระอาจารย์ของ

พวกเรา ชาวเราทั้งหลายอาศัยพระองค์ จึงได้เสวยทิพยสมบัตินี้ แม้พระพุทธานุภาพก็ได้กำหนด แม้ในมนุษยโลก มหาชนก็สรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ คุณกาแผ่ทั่วไป ราวแก่น้ำมันที่เทราดลงบนหลังมหาสมุทร ฉะนั้น^{๖๙}

๓.๓.๒ ความตั้งใจในการออกบวชของปุโรหิตในเนมิราชชาดก

ท้าวสักกเทวราชตรัสสรรเสริญ พรหมจริยาสวามีผลมาก ตามที่ได้สดับมาอย่างนี้ก่อน บัดนี้ เมื่อทรงนำเรื่องที่เคยทรงเห็น ด้วยพระองค์เองมาจึงตรัสว่า แม่น้ำชื่อ สีทา มีอยู่ทางด้านทิศอุดรเป็นแม่น้ำลึกข้ามยาก กาญจนบรรพตมีสี่ประหนึ่งไฟที่ไหม้ไม่อ้อโซ่ช้วงอยู่ในกาลทุกเมื่อ ที่ฝั่งแม่น้ำนั้นมีต้นกฤษณาออกงาม มีภูเขาอื่นอีกมีป่าไม้่งอกงามแต่ก่อนมามีฤาษีเก่าแก่ประมาณหมื่นตนอาศัยอยู่ในภูมิประเทศนั้นหม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐสุดด้วยทาน ด้วยสัจญมะและทมะหม่อมฉันอุปฐากคาบสเหล่านั้น ผู้ปฏิบัติวัตรจริยาไม่มีวัตรอื่นยิ่งกว่าละหมู่คณะไปอยู่ผู้เดียวมีจิตมั่นคงหม่อมฉันจักนมัสการนรชนผู้ปฏิบัติตรง จะมีชาติก็ตาม ไม่มีชาติก็ตาม เป็นนิคยกาล เพราะสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ วรรณะทั้งปวงที่ตั้งอยู่ในอธรรม ย่อมตกนรกเบื้องต่ำ วรรณะทั้งปวงย่อมบริสุทธิ์ เพราะประพฤติธรรมสูงสุด

ครั้งนั้น มีดาบสรูปหนึ่งมาสู่กรุงพาราณสีทางอากาศ นุ่งห่มเรียบร้อย เทียววิณฑาตถึงประตูเรือนแห่งปุโรหิต ปุโรหิตนั้นเลื่อมใสในความสงบของท่าน นำท่านมาสู่ที่อยู่ของตนให้ฉันแล้ว ปฏิบัติอยู่สองสามวัน เมื่อเกิดความคุ้นเคยกันจึงถามว่า ผู้เป็นเจ้าของที่ไหน ท่านตอบว่าอยู่ในที่โน้น ปุโรหิตจึงถามต่อไปว่า ผู้เป็นเจ้าของในที่นั้นรูปเดียว หรือรูปอื่นๆ ก็มีอยู่ ท่านตอบว่า พุคะอะไร ฤาษีนับด้วยหมื่นอยู่ในที่นั้นล้วนแต่ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ กันทั้งนั้น ปุโรหิตได้ฟังคุณสมบัติของฤาษีเหล่านั้นจากดาบสรูปนั้น จิตก็น้อมไปในบรรพชา จึงกล่าวกับดาบสนั้นว่า ขอผู้เป็นเจ้าโปรดพาข้าพเจ้าไปบวช ในที่นั้นเถิด ท่านกล่าวว่า เธอเป็นราชบุรุษ อาตมาไม่อาจให้บวชได้ ปุโรหิตจึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น วันนี้ข้าพเจ้าจะทูลลาพระราช พวกรุ่นนี้ผู้เป็นเจ้าโปรดมาที่นี้ ดาบสนั้นรับคำ ฝ่ายปุโรหิตบริโภคอาหารเช้าแล้ว เข้าเฝ้าพระราชกราบทูลว่า ข้าพระบาทปรารถนาจะบวช พระราชตรัสถามว่า ท่านอาจารย์จะบวชด้วยเหตุไร ปุโรหิตกราบทูลว่า ด้วยเห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นอานิสงส์ในเนกขัมม พระราชาทรงอนุญาตว่า ถ้าเช่นนั้น จงบวชเถิด แม้บวชแล้วจงมาเยี่ยมเราบ้าง ปุโรหิตรับพระโอวาทแล้วถวายบังคมพระราช กลับไปสู่เรือนของตน พราสอนบุตรภรรยา มอบสมบัติทั้งปวง ถือบรรพชิตบริหารเพื่อตนนั่งคอยดาบสมา ฝ่ายดาบสมาทางอากาศเข้าภายในพระนคร เข้าสู่เรือนของปุโรหิต ปุโรหิตนั้นอังคาสดาบสนั้น โดยเคารพแล้วแจ้งว่า ข้าพเจ้าจะพึงปฏิบัติ

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๕/๑๒๓.

อย่างไร คาสสนั้นนำปุโรหิตไปนอกเมือง ใช้มือจับนำไปที่อยู่ของคนด้วยอำนาจของตน ให้บวชแล้ว วันรุ่งขึ้นให้พราหมณ์ผู้บวชแล้วยังอยู่ในที่นั้น นำภัตตาหารมาให้บริโภคนั้น แล้วบอกกสิณปริกรรม. คาสที่บวชใหม่นั้นทำอภิญญาและสมาบัติ ๘ ให้เกิดโดยวันล่วงไปเล็กน้อย ก็เที่ยวบิณฑบาตมาฉันได้เอง

๓.๓.๓ ความตั้งใจมั่นในปณิญาของคาสที่ต่อพระราชที่ปรากฏในเนมิราชชาดก

คำว่า “ปณิญา” หมายถึง การให้คำมั่นสัญญาหรือการแสดงยืนยันโดยถือเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความสุจริตใจเป็นที่ตั้ง^{๓๐} คาสเมื่อได้ออกบวชได้คิดว่าเราได้ถวายปณิญาเพื่อไปเฝ้าพระราช เราจะไปเฝ้าตามปณิญาไว้ จึงให้วาคาสทั้งหลายไปสู่กรุงพาราณสีทางอากาศ เที่ยวบิณฑบาตถึงพระราชทวารพระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นถาฬนั้นทรงจำได้ นิมนต์ให้เข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ ทรงทำสักการะแล้วตรัสถามว่า ผู้เป็นเจ้าอยู่ที่ไหน ถาฬนั้นทูลตอบว่า อาตมาอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสีทา อันอยู่ในระหว่างกาญจนบรรพตในหิมวันตประเทศ ด้านทิศอุดร พระราชาตรัสถามว่า ท่านอยู่ในที่นั้นรูปเดียว หรือมีคาสอื่นๆ ในที่นั้นด้วย ถาฬนั้นทูลตอบว่า พระองค์ตรัสอะไร คาสนับด้วยหมื่นรูปอยู่ในที่นั้นและท่านเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ทั้งนั้น พระราชาทรงสดับคุณสมบัติแห่งคาสเหล่านั้น ทรงประสงค์จะถวายภัตตาหารแก่คาสทั้งหมด จึงตรัสกับคาสนั้นว่า ข้าพเจ้าใคร่จะถวายภัตตาหารแก่ถาฬเหล่านั้น ผู้เป็นเจ้าจงนำท่านเหล่านั้นมาในที่นี้ คาสนั้นทูลว่า ถาฬเหล่านั้นไม่ยินดีในรสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น อาตมาไม่อาจจะนำมาในที่นี้ได้ พระเจ้าพาราณสีตรัสว่า ข้าพเจ้าจักอาศัยผู้เป็นเจ้าให้ถาฬเหล่านั้นบริโภคนั้น ขอผู้เป็นเจ้าจงบอกอุบายแก่ข้าพเจ้า คาสทูลว่า ถ้าพระองค์ประสงค์จะถวายทานแก่ถาฬเหล่านั้น จงเสด็จออกจากเมืองนี้ไปประทับแรมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสีทา แล้วทรงถวายทานแก่ท่านเหล่านั้น พระราชาทรงรับคำ โปรดให้ถืออุปกรณ์ทั้งปวง เสด็จออกจากพระนครกับด้วยจตุรงคินีเสนา เสด็จถึงสุดแดนราชอาณาจักรของพระองค์ ลำดับนั้น คาสจึงนำพระราชไปที่ฝั่งสีทานที พร้อมด้วยเสนาดูด้วยอำนาจของตน ให้ตั้งค่ายริมฝั่งแม่น้ำ ทูลเตือนพระราชามีให้ทรงประมาณ. แล้วเหาะไปยังที่อยู่ของตน กลับมาในวันรุ่งขึ้น

อีกนัยหนึ่ง คือ เหตุการณ์การบำเพ็ญอธิฐานบารมีในเนมิราชชาดก ย่อมต้องมีการนำเอาหลักธรรมได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปยุตธรรม ๗ ทศพิชราชธรรม ๑๐ อิทธิบาท ๔ พรหมวิหาร ๔ และอธิฐานธรรม ๔ ที่จะไปสนับสนุนอธิฐานธรรมบารมีในชาดก เพื่อให้การบำเพ็ญอธิฐานบารมีสำเร็จผลดังที่ได้ตั้งใจไว้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

^{๓๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๔๑.

การอธิษฐานบารมี มีความสำคัญต่อการประสบความสำเร็จในทุกด้าน เช่น ความสำเร็จในการศึกษา การทำงาน ตลอดจนความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต หากไม่มีการอธิษฐานเพื่อตั้งใจว่าจะทำอะไรแล้ว ก็จะขาดแรงผลักดันเพื่อไปสู่ความสำเร็จ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ความสำคัญของอธิษฐานบารมีที่มีต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน การทำบุญและการบรรลุธรรม ดังนี้ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักของการอธิษฐานที่สมบูรณ์ อธิษฐานของสัตบุรุษ เช่น อธิษฐานด้วยความบริสุทธิ์ในการให้เป็นต้น และของวัตถุในการให้ทานนั้น ผู้ให้และผู้รับ ได้ประโยชน์ต่อส่วนรวม ก่อนทำ กำลังทำ หลังทำการอธิษฐานบารมี อธิษฐานบารมี จึงเป็น ๑ ในบารมี ๑๐ ทศ ที่พระพุทธเจ้าของเราที่เคยบำเพ็ญมาอธิษฐานบารมีเพื่อความบริสุทธิ์หลุดพ้นไม่ขอไม่ปรารถนาพึงพอใจเพียงเพื่อโลกียสมบัติ โลกียสุขส่วนการทำบุญ(ทานกุศล)ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาส่วนมากเกิดจาก ความเข้าใจผิดวัตถุประสงค์ของการให้ ปรียาคะ เช่น ไม่ทำเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ของผู้รับ ไม่ทำเพื่อความเจริญในกุศลกรรม กุศลธรรม ของผู้รับ (กรณีทำทานเพื่อฟื้นฟูและส่งเสริม ศีลธรรม การทำความดีของมหาชน) ไม่ทำเพื่อสละความตระหนี่ โลกในใจ แค่อยากสร้างสร้างภาพพจน์ของตนให้ดูดี ความไม่รู้หลักการให้ทานที่ถูกต้องของสัตบุรุษ อธิษฐานเพียงเพื่อโลกียสมบัติ โลกียสุข แล้วทำให้มีโอกาสดีศีล ศีลธรรม หรือ อกุศลจิต อกุศลกรรมได้ หากการอธิษฐานนั้นปราศจากหลักธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓.๔ ความสำคัญของอธิษฐานบารมี

ตามความหมายของคำว่าอธิษฐานบารมีที่ว่าความตั้งใจมั่นการตัดสินใจเด็ดเดี่ยววางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอนและดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่, การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, การตั้งจิตปรารถนาซึ่งเป็นความหมายในแง่ที่เป็นบารมีและด้วยการปฏิบัติตามหลักอธิษฐานนั้นย่อมเกิดประโยชน์ดังนี้

๓.๔.๑ ความสำคัญที่มีต่อการดำเนินชีวิต

จุดหมายของแต่ละคนนั้นมีไม่เหมือนกันเช่นจุดหมายของนักธุรกิจก็ คือ การดำเนินกิจกรรมในธุรกิจของตนเองให้ได้ตามที่ได้ตั้งไว้ คือ ยอดขายในแต่ละเดือนหรือการขยายสาขา เป็นต้น จุดมุ่งหมายของครูอาจารย์อาจเป็นตำแหน่งทางวิชาการหรือการสั่งสอนศิษย์ให้ได้รับความรู้ตรงตามที่ได้ตั้งไว้จุดหมายของผู้ปฏิบัติธรรมก็คือ การบรรลุธรรมในขั้นต่างๆ ผู้ที่เป็นนักเรียน นักศึกษาก็ต้องมีการตั้งเป้าหมายในชีวิตว่าตนต้องการจะประกอบอาชีพอะไรเมื่อตั้งเป้าหมายให้กับตัวเองได้แล้วก็สอบเข้าในสาขาวิชานั้นๆถ้าไม่มีการตั้งเป้าหมายก็จะเรียนแบบไร้จุดหมายไม่มีทิศทางที่แน่นอนส่งผลเสียหายในอนาคตทั้งของตนเองและสังคม

การอธิษฐานมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่งเพราะถือเป็นการวางเป้าหมายให้กับชีวิตว่าในวันหนึ่งจะทำอะไรบ้างแล้วก็ดำเนินการตามที่ได้วางไว้หากไม่มีการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในแต่ละวันที่ชัดเจนแล้วก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ การวางเป้าหมายในชีวิตประจำวันแต่ละวันเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหนทางไปสู่จุดเป้าหมายสูงสุดของชีวิตโดยอาจทำเป็นตารางเวลาว่าในแต่ละช่วงเวลาของวันนั้นๆ เราจะทำอะไรบ้างแล้วทำตามนั้นด้วยจิตใจอันแน่วแน่หรือการสมาทานศีลแล้วตั้งใจรักษาตามที่สมาทานไว้ก็นับว่าเป็นการสร้างอธิษฐานบารมีในชีวิตประจำวันให้กับตนเอง

การตั้งจุดหมายมีความจำเป็นกับมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนทุกคนต่างจากพระอรหันต์และพระพุทธเจ้าซึ่งท่านทำความดีโดยอัตโนมัติเพราะเป็นธรรมชาติของท่านเองที่จะทำอย่างนั้นแม้แต่พระโพธิสัตว์ก็มีอธิษฐานเป็นบารมีข้อหนึ่งใน ๑๐ เรียกว่า อธิษฐานบารมีทั้งที่โดยทั่วไปพระโพธิสัตว์ก็ต้องมีปณิธานอยู่แล้วคือเวลาจะทำความดีอะไรอย่างหนึ่งก็มีปณิธานว่าจะต้องมุ่งมั่นทำอย่างแน่วแน่และด้วยปณิธานนั้นก็ทำให้ท่านกระทำการได้สำเร็จฉะนั้นการอธิษฐานหรือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำกิจกรรมหรือคุณงามความดีทุกอย่างในชีวิตประจำวันจึงมีความสำคัญมากที่จะส่งผลให้ประสบความสำเร็จในทุกด้าน

๓.๔.๒ ความสำคัญที่มีต่อการทำบุญ^{๓๖}

ในประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องการทำบุญแล้วอธิษฐานกับการทำบุญแล้วไม่อธิษฐานมีความแตกต่างกันอย่างไรก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมและความหมายของคำว่าอธิษฐานในทางพระพุทธศาสนาและตามความเข้าใจกันในภาษาไทยกันก่อน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม คือ เป็นศาสนาที่ไม่ได้สอนว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น ความสุขความทุกข์ความร่ำรวยความยากจนเป็นผลมาจากการคลั่งคลั่งของเทพเจ้าแต่สอนว่าทุกสิ่งมาจากการกระทำของตัวมนุษย์เองดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในจุฬามณีวาทกสูตรครั้งที่ทรงตอบปัญหาของสุกมาณพโตเทยบุตรผู้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์มีความแตกต่างกัน คือ มีอายุสั้นมีอายุยืนมีโรคมากมีโรคน้อยมีผิวพรรณทรามมีผิวพรรณดีมีอำนาจน้อยมีอำนาจมากมีโกละน้อยมีโกละมากเกิดในตระกูลต่ำเกิดในตระกูลสูงมีปัญญาน้อยมีปัญญามาก ในเรื่องการทำบุญแล้วอธิษฐานนี้มี

^{๓๖}พระมหาวนัส กตสโร (ทิมนิม), “การศึกษาวิเคราะห์อธิษฐานบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”,

ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่หลายแห่ง เช่น ในสังฆารูปัตติสูตรว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังฆารูปปฏิทาอันให้สำเร็จความปรารถนาว่า

ภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาประกอบด้วยศีลประกอบด้วยสุตะประกอบด้วยจาคะประกอบด้วยปัญญาภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ‘โอหนอหลังจากตายแล้วเราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับขัตติยมหาศาล’ เธอตั้งจิตนั้นอธิษฐานจิตนั้นเจริญจิตนั้นสังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้นได้^{๓๒}

๓.๔.๓ ความสำคัญที่มีต่อการบรรลุธรรม

การอธิษฐานมีความสำคัญต่อการบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาในการบรรลุพระนิพพานนั้นแม้จะสิ้นกิเลสไม่ต้องกลับมาสู่วัฏฏสงสารแล้วแต่ก็ยังมีความแตกต่างกันในรายละเอียดแห่งการบรรลุล่าคือการเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าหรือเป็นพระอรหันตสาวกก็เรียกว่าบรรลุพระนิพพานเหมือนกันแต่เป้าหมายและวิธีการดำเนินไปสู่พระนิพพานไม่เหมือนกันเพราะมีความยิ่งใหญ่แห่งคุณธรรมไม่เท่ากันก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่านเหล่านั้นล้วนต้องอธิษฐานมาก่อนทั้งสิ้น

การอธิษฐานมีความสำคัญมากทั้งต่อการบรรลุธรรมและการบรรลุมหาจุดหมายสูงสุดของชีวิตตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของอธิษฐานต่อการบรรลุมหาจุดหมายสูงสุดของชีวิตคือ บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะรวมทั้งเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์ณวัดเวฬุวันประธานตำแหน่งพระอัครสาวกแก่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะถูกพวกภิกษุติเตียนว่าพระศาสดาประธานตำแหน่งเอกตคคะแก่ภิกษุทั้งหลายเพราะเห็นแก่หน้าพระองค์จึงทรงนำอดีตชาติที่กล่าวถึงบุรพกรรมของพระเถระเหล่านั้นมาทำให้ทราบว่แต่ละท่านล้วนเคยตั้งจิตอธิษฐานในตำแหน่งเหล่านั้นมาแล้วทั้งสิ้นดังบุรพกรรมที่จะนำเสนอต่อไปนี้

๑. บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ^{๓๓}

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าบุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะอันเป็นเหตุให้ท่านบรรลุธรรมก่อนพระสาวกทั้งหลายพอสรุปความได้ว่านับย้อนหลังไป ๕๑ กัป ในสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นภุมมพินามว่าจุลกาลมีพี่ชายนามว่ามหากาลจุลกาลไปนาข้าวสาธินึกข้าวสาธีกำลังท้องตันหนึ่งแล้วชิมดูเห็นว่ามิรสอร่อยมากปรารถนาจะถวายแด่

^{๓๒}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๑/๒๐๘.

^{๓๓}ดูรายละเอียดในขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๓๒-๑๓๔.

พระสงฆ์จึงได้แบ่งนากับพี่ชายจากนั้นให้คนช่วยกันนำข้าวสาธิตที่กำลังท้องมาถึกและเคี้ยวจนเป็นน้ำนมแล้วปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในเวลาเสร็จกิจกิจของพระพุทธเจ้าเขาได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้จะนำไปเพื่อความเพ่งตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง” พระศาสดาตรัสว่า “จงเป็นอย่างนั้นเถิด”^{๓๔} แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระในหงสาวดีนครในที่สุดแสนกับแสนไปเขาก็ถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้วหมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตั้งความปรารถนาเพื่อเพ่งตลอดธรรมอันเลิศก่อนเหมือนกัน

๒. บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้งสอง^{๓๕}

พระศาสดาตรัสเล่าบุรพกรรมของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะผู้เป็นพระอัครสาวกพอสรุปได้ว่าท่านทั้งสองได้ตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวกตั้งแต่เมื่ออสงไขยยังด้วยแสนกับแสนนับไปครั้งนั้นพระสารีบุตรเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลนามว่าสรทมานพโมคคัลลานะเกิดในสกุลคฤหบดีมหาศาลนามว่าสิริวัฑฒกุฎุมพิตีหลังจากมารดาบิดาของท่านเสียชีวิตแล้วสรทมานพได้ออกบวชเป็นดาบสท่านมีโอกาสดำรงธรรมเทศนาของพระนิสสเถระผู้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสีจึงได้ถวายสักการะแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นอันมากและได้ทำความปรารถนาว่า “พระเจ้าข้าด้วยผลแห่งสักการะที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้มั้ทำแล้วตลอดระยะเวลา๗วันนี้ข้าพระองค์มิได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็นพรหมอย่างอื่น, แต่ขอข้าพระองค์พึงเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตเหมือนพระนิสสเถระองค์นี้”^{๓๖}

หลังจากตั้งความปรารถนาแล้วสรทดาบสได้พากิษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกุฎุมพิตีผู้เป็นสหายของตนสิริวัฑฒกุฎุมพิตีได้ถวายการต้อนรับแด่พระศาสดาและพระภิกษุสงฆ์และได้ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน ตั้งความปรารถนาต่อเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าว่า “พระเจ้าข้าสรทดาบสสหายของข้าพระองค์ปรารถนาว่าเราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดาพระองค์ใดข้าพระองค์พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน” พระศาสดาทรงพิจารณาถึงอนาคตกาลจึงทรงพยากรณ์ว่า “แต่นี้ล่วงไป ๑ อสงไขยยัง

^{๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๓๓.

^{๓๕} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๔๒-๑๕๔.

^{๓๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๔๘.

ด้วยแสนกับแม่ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม”^{๗๗} จากตัวอย่างที่แสดงให้เห็นทำให้เห็นว่าการอธิษฐานมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรมและการไปสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิตซึ่งความหมายตามตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นความหมายในแง่ที่เป็นการตั้งความปรารถนาแต่การตั้งความปรารถนาดังกล่าวนี้นี้เป็นการตั้งจุดหมายไว้แล้วก็ดำเนินตามจุดหมายที่วางไว้โดยใช้ตนเองเป็นผู้กระทำมิได้อาศัยบุคคลอื่นเป็นเหตุให้ได้บรรลุจุดหมายบุคคลอื่นเป็นเพียงพยานหรือเป็นกำลังใจเท่านั้น

๓.๕ สรุป

จากที่ได้ศึกษาในบทนี้เกี่ยวกับหลักอธิษฐานของพระเนมิราชที่ปรากฏในเนมิราชชาดก นั้นได้มีแนวทางการศึกษา ๔ ด้าน คือ ความหมายของคำว่าหลักอธิษฐานบารมี, พระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในเนมิราชชาดก, เหตุการณ์การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก และความสำคัญของอธิษฐานบารมี ซึ่งสรุปได้ดังนี้

คำว่า “อธิษฐานบารมี” หมายถึง อธิษฐานใจให้ชีวิตมีเป้าหมาย มุ่งมั่นเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ หรือเพื่อบรรลุผลในสิ่งที่พึงประสงค์ การอธิษฐานที่จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์นั้น ต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามอยู่ร่ำไปไม่ทอดทิ้ง มีขันติ คือ ความอดทน มีสัจจะ คือ ความจริงใจ และรักษาความตั้งใจไว้อย่างมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว ผู้ที่ต้องการก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องอาศัยแรงอธิษฐาน คือ กำหนดเป้าหมายไว้แล้วก้าวเดินไปอย่างมุ่งมั่น

การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ท่านมิได้กล่าวไว้โดยตรงในคัมภีร์นิบาตชาดกซึ่งมีผู้วิจัยไว้โดยจัดชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง เข้าไว้ในหมวดหมู่บารมีของบารมี ๑๐ พระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอธิษฐานบารมีมีเพียง ๖ เรื่องเท่านั้นคืออนพพานชาดกกุฑกรชาดกทุมเมธชาดกมันธาดุชาดกมาตังคชาดกและเนมิราชชาดก จากเหตุการณ์ที่ได้ศึกษาในเนมิราชชาดกซึ่งเป็นหนึ่งในทศชาดกเมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องในเนมิราชชาดกโดยละเอียดแล้วกลับพบว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีและศีลบารมีเป็นเรื่องหลักส่วนที่บ่งถึงความเป็นอธิษฐานบารมีอย่างชัดเจนแทบไม่มีเลยเรื่อง

การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระเจ้าเนมิราชคือการที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจาคและรักษาศีลนั่นเอง การอธิษฐานมีความสำคัญต่อการประสบความสำเร็จในทุกด้านเช่นความสำเร็จในด้านการศึกษาการทำงานตลอดจนความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของ

^{๗๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๕๑.

ชีวิตตามที่ตนได้ตั้งความปรารถนาไว้คือความเป็นพระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าหรือพระอรหันตสาวกซึ่งจะสำเร็จได้ก็ล้วนต้องอธิษฐานมาก่อนทั้งสิ้น แต่การอธิษฐานบารมี (๑) ความตั้งใจแน่วแน่ในการบำเพ็ญคุณงามความดีไม่ยอมเสียความตั้งใจเพื่อเห็นแก่ทรัพย์สินหรือคนรัก ภารกิจที่ตั้งใจจะไม่ล้มเลิกกลางคัน อธิษฐานบารมีสนับสนุนให้มั่นคงในการทำความดี (๒) อธิษฐานอุปบารมี มีความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญถึงแม้จะต้องมีอันตรายต่ออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ตัวอย่างที่แสดงคือในภพที่พระพุทธองค์เป็นมาตังคชภูติและช้างมาตังคะ (๓) อธิษฐานปรมัตถบารมี ในขั้นนี้จะต้องยอมเสียสละชีวิต โดยที่ไม่ยอมเสียความตั้งใจเพราะมีเป้าหมาย คือ โพธิญาณตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดพระเตมีย์ไปแต่บางท่านก็ได้จัดให้เป็นชาดกในเรื่องการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีแต่พระ เตมีย์ไปได้ตั้งจิตอธิษฐานเพื่อต้องการที่จะออกบวชและยอมทำตัวให้คนง่อยเปลี้ย เป็นไป และพูนวถถึง ๑๖ ปี จนกระทั่งจะถูกฝังทั้งเป็น เป็นอธิษฐานปรมัตถบารมี การอธิษฐานที่มีความมั่นคงสำเร็จประโยชน์ คือ การอธิษฐานของพระอรหันต์มหาจีณาสวเจ้าซึ่งทรงพระคุณอันประเสริฐสูงสุดในบรรพพุทธศาสนา สมควรเป็นที่สักการบูชา ของปวงเทวดาและมนุษย์ทั้งผอง การตั้งความปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และช่วยผู้อื่นให้ข้ามพ้นไปจากวัฏฏสงสารในแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้รับพุทธพยากรณ์นั้น ถือเป็นการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี และเป็นการวางจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่การสร้างบารมีข้ออื่นต่อไป หากขาดอธิษฐานบารมีแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ไม่สามารถบำเพ็ญบารมีข้ออื่นให้สำเร็จได้ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวไว้ว่า “พระโพธิสัตว์ต่างจากพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ กล่าวคือ แม้พระโพธิสัตว์จะแสนเก่งแล้ว ยอมสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แต่พระโพธิสัตว์นั้น ต้องทำความดีด้วยปณิธาน คือ ต้องตั้งใจ ต้องมุ่งมั่นอธิษฐานไว้ว่าจะทำความดีนั้น ๆ”

อธิษฐานบารมีในด้านการศึกษาซึ่งต้องเกี่ยวข้อง ทั้งด้านผู้สอนหรือผู้ให้การศึกษาและผู้เรียน คือ ผู้รับการศึกษาต้องมีความจริงใจต่อกัน วิถีชีวิตของผู้ต้องศึกษาทั้งสิ้นในหลักการของพุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ด้วยการเรียนรู้ ชีวิตของมนุษย์ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา แม้กระทั่งพระภิกษุที่เรียกว่าพระเสขะบุคคล ก็ยังต้องศึกษาอยู่ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษา คือ ยึดเป็นหลักสูตรที่ต้องศึกษาก็เรียกว่าไตรสิกขา อันได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา และหลักธรรมที่สนับสนุนให้การอธิษฐานบารมีประสบความสำเร็จได้